

Research Article

 DOI: 10.22124/jol.2024.23268.2343

University of Guilan

Iranian association of penal law

Criminal law Research
A Biannual Jornal

Vol . 14, No.2, Fall 2023& Winter 2024(Serial 28)

**Explanation of Qisas' deermnnnnnnn nnnmp.en nncrmæ eeee eee tt t t e crennnnnn
the effects of the crime after childbirth**

1. Mirhashemi, Zahra Sadat,

Assistant Professor of the Department of Islamic Law, Faculty of Theology, Alzahra University, Tehran, Iran. (Corresponding Author: z.mirhashemi@alzahra.ac.ir)

2. Ghasemi Ababeigloo, Seyede Fateme

Master of jurisprudence and fundamentals of Islamic law, faculty of theology, Alzahra University, Tehran, Iran.

Submit Date:2022/11/18

Accept Date:2024/01/11

Abstract:

The crime against the fetus is not limited to abortion; Rather, it has different types. One of these types is the crime that leads to the creation of works after birth. After years of silence about these crimes, in 2012, the legislator addressed them in a note to Article 306 of the Islamic Penal Code. According to this note, there is a possibility of retribution for committing crimes that lead to the creation of works after birth; This is even though in the article itself, the proof of retribution in crimes against the fetus is ruled out. This point causes the question of whether there is a contradiction between the article and the note, or whether the legislator has excluded these crimes from the scope of Article 306 for some reason, and also the reason and basis for proving retribution in the note, considering its flaws and gaps. It is a serious question. The information in this research was collected by searching library sources and analyzed in a descriptive-analytical way. The findings show that there is no contradiction between the article and the note and their status was based on jurisprudence and some forms of crime. Although the enactment of Article 306 and its note is a new measure regarding crimes that lead to the creation of effects after birth, and its fruit is to prevent crime and strengthen the deterrent aspect of the law, it is suggested to take measures as soon as possible to fix the problems of the note and eliminate the contradictions. It should be provided and its loopholes should be taken into consideration by the legislator.

Key Words: *Effects of crime after birth, Crime against the fetus, Abortion, Fetus, Qisas.*

1. Introduction

The crime against the fetus includes abortion and other operations; It means that there is a possibility that the fetus will be aborted or some other effect will appear in it due to the crime against the fetus. Based on this, as a result of crime, we may witness the emergence of work after birth. After the birth of the crime against the fetus, it is subject to abortion. In 2012, the legislature enacted Article 306 and its following note regarding the punishment of crimes against the fetus. In general, this article is about crimes against the fetus, and the note is responsible for stating the verdict of committing a crime that causes effects after birth. According to this note, there is a possibility of retribution for committing crimes that lead to the creation of works after birth; This is even though in the article itself, the proof of retribution in crimes against the fetus is ruled out. This point causes the question of whether there is a contradiction between the article and the note, or whether the legislator excluded these crimes from the scope of Article 306 for some reason, and also the reason and basis for proving retribution in the note, considering its flaws and gaps. It is a serious question.

2. Methodology

The information in this research was collected by searching library sources and analyzed in a descriptive-analytical way.

3. Results and Discussion

The provisions of the article and the note of article 306 are not in conflict with each other; Rather, in the article, the punishment for crimes whose result appears in the fetus is stated, and in the note of the article, the punishment for crimes resulting in the creation of effects after birth is mentioned.

The problems with the note related to the existence of the clause "having the ability to continue life" and the ruling to prove retribution for crimes lead to the creation of birth defects, and in all the different forms of crimes against the fetus, due to the lack of a spiritual element, it cannot be accepted. Based on jurisprudence and legal principles, there are also gaps in the note, which include: the existence of ambiguity about the adverb "after birth", the lack of attention to the punishment of crimes caused by which the disease is eventually cured, the lack of clarification regarding the classification of diseases. Based on their nature, the existence of ambiguity regarding the inclusion of the note regarding infants without independent life and the existence of ambiguity regarding the inclusion of the note regarding laboratory and frozen embryos and genetic manipulation of sex cells that lead to defects or death after birth.

4. Conclusions

Even though the legislator's action in establishing Article 306 and its note is a new and admirable step in considering the crimes that lead to the creation of works after birth, it is suggested that as soon as possible, to fix the problems, to fully adapt the provisions of the note to the famous saying of jurists and eliminate Necessary measures should be taken for discrepancies. Also, the proposed legal loopholes should be taken into consideration by the legislator so that necessary decisions can be made regarding them. The suggested text for amending the note is as follows: "If a fetus is born alive and the crime before birth leads to its defect or death after birth, the retribution is fixed, but if the defect was created during the fetal period and after birth only appears in such a way that it is considered part of birth defects, retribution is not established, but its punishment is determined according to Article 720 of the Islamic Penal Code.

5. Selection of References

- Akrami Ruhollah, An Analysis on the Jurisprudential and legal requirements determination of retaliation in abortion (1394). *Medical Law Journal*. 9 (33):pp.151-173.
- Aghaie-Nia Hossein, *Criminal Law Crimes Against Persons* (1399). Tehran: Mizan.
- M.M.Sadeghi Hossein. *Offences Against Physical Integrity Of Persons* (1399). Tehran: Mizan.
- Hajidehabadi Ahmad. *Offences Against The Person* (1397). Tehran: Mizan.
- Najafi, Mohammad Hassan, *Saheb Javaher* (1404), *Jawahir al-Kalam*, Beirut: Dar Al-Ihyaa Al-torath Al-Arabi. [In Arabic].
- Ameli, Zein Al-Din b. Ali, *Al-shahid Al-Thani* (1413), *Masalik al-faham fi sharh shara'i' al-Islam*, Qom: Institute Of Almaearif Al-Islamihi. [In Arabic].

- Helli, Mohaghigh, Najm Al-Din b. Hassan (1408), *Sharaie Al-Islam Fi Masael Al-Halal Va Al-Haram*, Qom: Institute Of Ismaelian. [In Arabic].
- Isfahani, Mohammad b,Hassan, Fazel Hendi (1416). *Kashf Al-Letham An Qawa'ed Al-Ahkam*. Qom: Islamic publishing office of the seminary. [In Arabic].
- Mousavi Khoei, Seyed Abal-Qasim (1422), *Mabani Takmelat Al-Menhaj*, Qom: Institute Of Ihya Al-Athar Al_Imam Khoei. [In Arabic].
- Muhammad b.Al-Hasan, Sheykh Tusi (1387), *Al-Mabsut Fi Fiqh Al-Imamie*, Tehran: Al-Maktab Al-Murtadiwih li'ihya Al-Uathar Al-Jaefarih. [In Arabic].
- Mirhashemi, Z. S., & Jalili Kalhori, T. (1396). Population Increasing in Quran verses and Islamic traditional sources. *Journal of Woman and Family Studies*, 5(2), pp.153-192.
doi: 10.22051/jwfs.2017.9418.1127.
- Hosseini, S. M., & Rostami Ghazani, O. (1397). Legal, Philosophical, Political, and Sociological Aspects of Punishment. *Criminal Law Research*, 9(1), 89-114. doi: 10.22124/jol.2018.5001.1199.

Citation:

Mirhashemi, Z & Ghasemi Ababeigloo, SF & Masomy, M(2023&2024), "Clarifying The Basis Of The Verdict Of Proof Of Retribution In Crimes Leading To The Creation Of Postnatal Effects Of Crime", *Criminal Law Research*, 14(28), pp. 171-184.
DOI: 10.22124/jol.2024.23268.2343

Copyright:

Copyright for this article is transferred by the author(s) to the journal, with first publication rights granted to *Criminal Law Research*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مبنای حکم ثبوت قصاص در جنایات نسبت به جنین منجر به ایجاد آثار پس از تولد

۱- زهراسادات میرهاشمی *

دکتری فقه و مبنای حقوق اسلامی، دانشکده الهیات، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران.

✉ z.mirhashemi@alzahra.ac.ir

۲- سیده فاطمه قاسمی عبايگلو

دانشجوی کارشناسی ارشد فقه و مبنای حقوق اسلامی، دانشکده الهیات، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۲۰

تاریخ ارسال: ۱۴۰۱/۰۸/۲۷

چکیده:

طبق تبصره ماده ۳۰۶ قانون مجازات مصوب سال ۱۳۹۲، می‌توان مرتکب جنایات نسبت به جنین، منجر به ایجاد آثار پس از تولد را قصاص کرد؛ در حالی که طبق ماده، جنایات علیه جنین قصاص ندارد. این نکته سبب ایجاد این سؤال می‌شود که آیا تناقضی میان ماده و تبصره وجود دارد؟ و همچنین دلیل و مبنای ثبوت قصاص در موضوع تبصره با توجه به اشکالات و خلأهای آن مورد سؤال جدی است. این پژوهش توصیفی-تحلیلی و گردآوری اطلاعات آن کتابخانه‌ای است. یافته‌ها نشان می‌دهد که ماده و تبصره متناقض نیستند و وضع آن‌ها بر مبنای یک قول فقهی و برخی صورتهای جنایت بوده است. گرچه وضع ماده ۳۰۶ و تبصره آن اقدامی نوین در توجه به جنایات ایجادکننده آثار پس از تولد است که ثمره‌اش پیشگیری از جرم و تقویت جنبه بازدارندگی قانون می‌باشد، ولی باید نسبت به رفع اشکالات تبصره و از بین بردن مغایرت‌ها اقدام شود و خلأهای آن مورد توجه قرار گیرد.

واژگان کلیدی: آثار جنایت پس از تولد، جنایت بر جنین، سقط جنین، قصاص.

مقدمه

محتمل است بر اثر جنایت دوران جنینی، که می‌تواند با قصد اسقاط یا بدون آن صورت گرفته باشد، جنین سقط شود یا اثر دیگری در آن ظاهر گردد. باید توجه داشت اگر آثار این جنایات بعد از تولد ظاهر شود باید از عبارت «آثار پس از تولد» برای اشاره به نتایج جنایت استفاده نمود. در واقع این آثار در عرض سقط قرار می‌گیرد. به عبارت دیگر جنایت بر جنین اعم از عملیات اسقاط و غیر آن است و رابطه آن‌ها عموم و خصوص مطلق می‌باشد.

مقنن پس از سال‌ها سکوت درباره مجازات جنایات منجر به ایجاد آثار پس از تولد جنین، نخستین بار در سال ۱۳۹۲ در تبصره ماده ۳۰۶ قانون مجازات اسلامی به این مسأله پرداخت. (میرمحمدصادقی، ۱۳۹۹: ۶۹) و مرتکبین این جنایات را در صورت وجود شرایطی مشمول مجازات قصاص اعلام نمود. خود این ماده، به‌طور کلی در خصوص جنایات وارد بر جنین می‌باشد و تنها تبصره ذیل آن، مربوط به جنایات منجر به ایجاد آثار پس از تولد است. حال سؤال این است که چرا مقنن با وجود اینکه در ماده ۳۰۶ مرتکب جنایت عمدی بر جنین را مستوجب قصاص ندانسته، در تبصره آن، ثبوت قصاص را در قسمی از این جنایات، یعنی جنایات منجر به ایجاد آثار پس از تولد ممکن دانسته است؟ چگونه می‌توان تناقض میان ماده و تبصره را توجیه نمود؟

با تتبع در پژوهش‌های صورت گرفته در زمینه جنایت بر جنین، نتوانستیم پاسخ مناسبی برای این سؤالات بیابیم. همانطور که بیان شد، ماده ۳۰۶ در مقام بیان حکم کلی جنایت بر جنین است و بدیهی است در پژوهش‌هایی که موضوع آن‌ها جنایت بر جنین، حمایت از آن، سقط، مسائل مربوط به آثار ناشی از جنایت بر جنین یا مباحثی از این دست است، در خصوص ماده و تبصره ذیل آن، به تفصیل یا به اجمال سخن به میان آمده باشد. برای نمونه به مهم‌ترین تحقیقات مرتبط با این موضوع اشاره می‌شود؛ روح الله اکرمی پژوهشی را تحت عنوان «تأملی بر شرایط فقهی و حقوقی ثبوت قصاص در اسقاط جنین» (۱۳۹۴) به انجام رسانده و ضمن تحلیل و نقد تبصره ماده ۳۰۶، به بیان چرایی درج این تبصره پرداخته است. الهه نوشین یاد و احمد حاجی ده آبادی مقاله‌ای را با عنوان «صدمات وارده بر جنین در حقوق کیفری ایران» (۱۳۹۵) نگاشته‌اند که در آن تا حدودی به بررسی و نقد ماده و تبصره و بیان برخی صور قابل فرض پرداخته شده است. طاهره فدوی در بخشی از پایان‌نامه خود با عنوان «مسئولیت کیفری والدین در قبال آسیب‌های وارد بر فرزند» (۱۳۹۷)، به بحث از آثار جنایات پیش از تولد بر کودکان بر اساس مباحث فقهی و ماده ۳۰۶ قانون مجازات اسلامی پرداخته و در بخش‌های مختلف، جنایات علیه نفس و مادون نفس را در این مسئله بررسی کرده است. با عنایت به عدم امکان پاسخگویی به سؤال فوق با استناد به نتایج این تحقیقات، ضرورت داشت در تحقیقی به طور خاص به موضوع کیفر جنایت عمدی منجر به ایجاد آثار پس از تولد پرداخته شود.

در این نوشتار، جهت یافتن پاسخ صحیح، ابتدا مقدماتی در خصوص تولد و احراز حیات بیان شده سپس به معرفی و تفکیک اقسام آثار پس از تولد ناشی از جنایت بر جنین پرداخته شده و بعد از آن ضمن بیان پیشینه تقنینی ماده ۳۰۶ قانون مجازات اسلامی و تبصره آن، مبنای آن‌ها مورد بررسی و مذاقه قرار گرفته است تا به سؤال مطروحه در خصوص چرایی ثبوت قصاص در تبصره پاسخ داده شود و در خصوص ملاک مقنن در تعیین قصاص تبیین بیشتری ارائه و در نهایت به بیان اشکالات تبصره، و خلأهای قانونی آن پرداخته شده است.

اطلاعات لازم در این پژوهش، از طریق جستجو در منابع کتابخانه‌ای گردآوری شده و به شیوه توصیفی-تحلیلی، بررسی و نقد شده‌اند.

۱. تولد و احراز حیات

وقوع جنایت در مفهوم عام آن، در خصوص جنین هم امکان‌پذیر است. ماده ۳۰۶ به طور صریح دلالت بر این مسئله دارد. (آقایی‌نیا، ۱۳۹۹: ۳۱ و ۳۲) با توجه به این ماده می‌توان گفت که جنایت بر جنین هم مانند جنایت بر انسان زنده، ممکن است به نحو عمدی یا غیرعمدی رخ دهد. با عنایت به قانون مجازات اسلامی کنونی، اگر این جنایت منجر به سقط یا آسیب‌های دوران جنینی شود، مشمول احکام کتاب سوم این قانون نمی‌گردد، بلکه بر مبنای مواد ۷۱۶ تا ۷۲۱ این قانون، مواد ۶۲۲ لغایت ۶۲۴ بخش تعزیرات یا

ماده ۷۱۵ این بخش در خصوص آن تعیین تکلیف می‌شود. (همان، ۳۴ و ۳۵) ولی اگر جنایت سبب ظهور آثار پس از تولد گردد، بنا بر اصول کلی مطروحه در کتاب سوم درباره آن تصمیم‌گیری می‌شود. (میرمحمدصادقی، ۱۳۹۹: ۶۸) پس تولد جنین به صورت زنده و احراز حیات پس از تولد او، در انتساب جنایت موضوع تبصره ماده ۳۰۶ به مرتکب و ثبوت قصاص، نقش تعیین‌کننده دارد. مقصود از تولد در علم پزشکی، خروج جنین از بدن مادر به طور کامل است. وقوع تولد متوقف بر بریده شدن بند ناف یا انفصال جفت نیست. (کانینگهم و همکاران، ۱۳۷۶: ۴) با وجود پیشرفت‌های علم پزشکی در عصر کنونی، باید با تمسک به روش‌های نوین، به نحو دقیق‌تری حیات نوزاد را به اثبات رسانید. از جمله روش‌های قابل استفاده برای احراز حیات پس از تولد، استفاده از نمره آپگار است. نمره آپگار، شیوه‌ای است که به سرعت می‌تواند وضعیت نوزاد را معین نماید و شامل این اجزا است: تعداد ضربان قلب، تلاش تنفسی، قوام عضلانی، تحریک پذیری رفلکسی و رنگ. (همان، ۴۸۹)

۲. اقسام آثار پس از تولد جنایت عمدی بر جنین

آثار پس از تولد را می‌توان بر اساس دو معیار اصلی تفکیک نمود. معیار نخست ماهیت اثر و معیار دوم فاصله زمانی میان ایراد و استقرار جنایت است. اکنون تمام تقسیم‌بندی‌ها به ترتیب بیان می‌شوند.

۲.۱. اقسام آثار پس از تولد بر اساس ماهیت آن‌ها

بر مبنای این معیار، آثار پس از تولد ناشی از جنایت دوران جنینی را می‌توان در دو گروه اصلی جای داد؛ گروه اول، بیماری‌ها؛ اعم از نقایص، عیوب و اختلالات و گروه دوم، مرگ که در ذیل به شرح آن‌ها خواهیم پرداخت.

۲.۱.۱. بیماری‌ها (نقایص، عیوب و اختلالات)

بر اساس دو ملاک می‌توان این گروه از آثار را نیز دسته‌بندی نمود. ملاک اول زمان حدوث بیماری و دیگری ماهیت آن است.

الف- تقسیم‌بندی بیماری‌ها بر مبنای زمان حدوث

بر اساس این ملاک، می‌توان بیماری‌ها را به دو دسته اصلی تقسیم نمود:

اول، بیماری‌هایی که در همان دوران جنینی حادث می‌شوند.

در این دسته سه حالت قابل تصور است:

حالت اول، بیماری‌هایی که پس از تولد، بدون تغییر خاصی صرفاً ظاهر می‌شوند. می‌توان از این گروه، تحت عنوان ناهنجاری‌های مادرزادی یاد کرد. مانند ناشنوایی، اختلالات بینایی، آتروفی عضله و آنومالی‌های قلبی. (وی. سادلر، ۱۳۸۳: ۱۵۵)

حالت دوم، بیماری‌هایی که پس از تولد شدت می‌یابند. (بیماری‌های شدت‌یابنده) در چنین مواردی اختلال دوران جنینی، زمینه‌ساز ایجاد مشکلات پس از تولد می‌شود. با عنایت به این نکته باید گفت که علت تشدید بیماری‌های جنینی سرایت می‌باشد. مثلاً، زمانی که پزشکان پس از تولد، بر اثر جنایت وارده بر جنین و صدمه‌ای که به دست او وارد شده، ناچار به قطع دست نوزاد می‌شوند، علت این قطعی و نقص عضو، آسیب دوران جنینی و سرایت است.

حالت سوم، بیماری‌هایی که در همان دوران جنینی یا پس از تولد بهبود می‌یابند. (بیماری‌های بهبودیابنده)

دوم، بیماری‌هایی که هم حدود و هم ظهور آن‌ها پس از تولد رخ می‌دهد. علت ایجاد آن‌ها می‌تواند سرایت یا غیر آن باشد. مثال فرض سرایت این است که بر اثر عفونت ایجاد شده در دوران جنینی، پس از تولد بیماری جدیدی در آن ایجاد شود. مثال فرض دیگر این می‌باشد که جنین بر اثر جنایت وارده، در هنگام القا با جسم سختی برخورد نماید و دچار نوعی بیماری یا نقص شود. یا اینکه به صورت نارس به دنیا بیاید، و پس از تولد به سندروم زجر تنفسی مبتلا شود.

ب- تقسیم‌بندی بیماری‌ها بر مبنای ماهیت

بر این اساس، سه دسته بیماری جسمی، ذهنی و روانی قابل تصور است.

۲.۱.۲. مرگ

می‌توان این گروه از آثار را به لحاظ وجود یا نبود عامل زمینه‌ساز در دو قسم قرار داد:

الف- وجود عامل زمینه‌ساز مرگ

در این قسم، برای وقوع مرگ عامل زمینه‌ساز وجود دارد. مثال آن حالتی است که نقایص و آنومالی‌های قلبی ایجاد شده در جنین، موجب مرگ نوزاد می‌شود.

ب- عدم وجود عامل زمینه‌ساز مرگ

در قسم دوم، برای وقوع مرگ عامل زمینه‌ساز وجود ندارد. در این صورت باز هم رفتار مرتکب سبب آن شناخته می‌شود. مرگ جنین بر اثر برخورد با جسم سخت، در هنگام افتادن، از نمونه‌های چنین حوادثی است. مثال دیگر، مرگ نوزاد نارس، بر اثر تولد زودتر از موعد است که ناشی از جنایت بوده‌است.

۲.۲. اقسام آثار پس از تولد بر اساس فاصله میان ایراد و استقرار جنایت

بر اساس این ملاک، می‌توان آثار پس از تولد را در دو قسم جای داد:

قسم اول، آثاری که بلافاصله پس از جنایت، یا در یک فاصله زمانی معمول ایجاد می‌شوند.

قسم دوم، آثاری که در یک فاصله زمانی نامعمول از جنایت ایجاد می‌شوند.

۳. کیفر جنایت عمدی منجر به ایجاد آثار پس از تولد در قانون ایران

مجازات مصدق بارز از ضمانت‌های تنبیهی حقوقی است. (حسینی و رستمی غازی، ۱۳۹۷: ۹۱) مقنن در تبصره ماده ۳۰۶ قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲، به مجازات کیفر جنایات عمدی منجر به ایجاد آثار پس از تولد پرداخته‌است:

ماده ۳۰۶- «جنایت عمدی بر جنین، هر چند پس از حلول روح باشد، موجب قصاص نیست. در این صورت مرتکب علاوه بر پرداخت دیه به مجازات تعزیری مقرر در کتاب پنجم «تعزیرات» محکوم می‌شود.

تبصره- اگر جنینی زنده متولد شود و دارای قابلیت ادامه حیات باشد و جنایت قبل از تولد، منجر به نقص یا مرگ او پس از تولد شود و یا نقص او بعد از تولد باقی بماند قصاص ثابت است.»

طبق این ماده، مجازات جنایت بر جنین قصاص نیست؛ مگر این که بحث آثار پس از تولد در میان باشد که در این صورت ثبوت قصاص متوقف بر تحقق شروطی است که عبارتند از: زنده متولد شدن، دارا بودن قابلیت ادامه حیات و این که جنایت دوران جنینی منجر به مرگ یا نقص شود.

سؤال این است که چرا مقنن با وجود اینکه در ماده ۳۰۶، مرتکب جنایت عمدی بر جنین را مستوجب قصاص ندانسته، در تبصره آن، ثبوت قصاص را در قسمی از این جنایات، یعنی جنایات منجر به ایجاد آثار پس از تولد ممکن دانسته است؟

برای پاسخگویی به این سؤال، شایسته است ابتدا به بیان پیشینه تقنینی ماده ۳۰۶ و تبصره آن پرداخته شود. سپس باید مبنای ماده و تبصره مورد بررسی و مذاقه قرار گیرد تا روشن شود چرا مقنن، قائل به ثبوت قصاص در قسم عمدی جنایات منجر به ایجاد آثار پس از تولد در جنین شده‌است.

۱.۳. پیشینه تقنینی ماده ۳۰۶ قانون مجازات اسلامی و تبصره آن

در ماده ۱۸۰ قانون مجازات عمومی مصوب سال ۱۳۰۴ آمده بود:

«هر کس به واسطه ضرب یا هر نوع اذیتی عمداً موجب سقط حمل زنی گردد، به حبس با اعمال شاقه از سه تا ده سال محکوم خواهد شد.»

طبق این ماده، در قانون آن زمان کیفر جنایت بر جنین تنها حبس بوده است. در این قانون بحث آثار پس از تولد مطرح نیست و تنها به مورد سقط پرداخته شده است.

در قانون مجازات تعزیرات که در سال ۱۳۶۲ تصویب شد نیز صرفاً به همین موضوع سقط پرداخته شده است. مقنن در ماده ۹۱ این قانون چنین مقرر داشته:

«اگر زن حامله برای سقط جنین به طبیب و یا قابله مراجعه کند و طبیب هم عالمماً عامداً مباشرت به اسقاط جنین بنماید، دیه جنین به عهده اوست و اگر روح در جنین دمیده شده باشد، باید قصاص شود و اگر او را به وسائل اسقاط جنین راهنمایی کند به شش ماه تا سه سال حبس محکوم می شود.»

طبق این ماده، کیفر جنایت منجر به سقط جنین دارای روح، قصاص می باشد.

قانون مجازات مصوب سال ۱۳۷۰ نیز درباره موضوع نوشتار حاضر ساکت است.

در ماده ۶۲۲ کتاب تعزیرات مصوب ۱۳۷۵، باز هم قانون گذار در مقام بیان در خصوص آثار پس از تولد نیست و صرفاً به بحث سقط پرداخته است. در این ماده آمده:

«هرکس عالمماً عامداً به واسطه ضرب یا اذیت و آزار زن حامله، موجب سقط جنین وی شود علاوه بر پرداخت دیه یا قصاص حسب مورد به حبس از شش ماه تا یک سال و شش ماه محکوم خواهد شد.»

در نهایت در سال ۱۳۹۲، موضوع آثار پس از تولد مورد عنایت قانون گذار قرار گرفت و در اقدامی نوآورانه، ماده ۳۰۶ و تبصره آن وضع گردید. البته ابتدا تنها نسبت به وضع ماده اقدام شده بود ولی با نظر شورای نگهبان، تبصره نیز در نهایت به ماده الحاق گردید. در واقع ظاهراً جلب توجه مقنن به بحث آثار پس از تولد، پس از ایراد اشکال از سوی شورای نگهبان حاصل شد. در نظر شورا آمده که عموم ماده مورد اشکال است و اطلاق حکم ماده، به سبب اینکه شامل فرض ایجاد آثار پس از تولد (نقص و مرگ پس از تولد) هم می شود، با موازین شرعی مغایرت دارد. لذا باید در قالب تبصره ای، به این فرض و ثبوت قصاص در آن تصریح گردد. متن تبصره پیشنهادی شورا به این شرح است:

«اگر جنینی به طور طبیعی متولد و جنایت قبل از تولد منجر به نقص یا مرگ او پس از تولد شود و یا نقص او بعد از تولد باقی بماند، قصاص ثابت است.» (پژوهشکده شورای نگهبان، ۱۳۹۷: ۶۳۸)

پس از ایراد این اشکال از سوی شورا، مجلس اقدام به الحاق تبصره کنونی نمود و در نهایت حکم به عدم مغایرت این ماده با موازین شرعی و اصول قانون اساسی صادر شد. (همان، ۷۱۸)

۲.۳. مبنای ماده ۳۰۶ قانون مجازات اسلامی و تبصره آن

فقه امامیه سرچشمه وضع مواد قانون مجازات اسلامی است. لذا باید مشخص نمود این ماده و تبصره آن، بر مبنای کدامیک از اقوال فقهی وضع شده است.

همان طور که پیش تر بیان شد، آثار پس از تولد جنایت بر جنین، در عرض سقط و سایر آثاری که پیش از تولد حادث می شوند قرار می گیرد. به نظر می رسد که فقهای امامیه تا پیش از زمان محقق حلی، به طور کلی تفاوتی میان کیفر جنایات منجر به ایجاد آثار پیش از تولد و جنایات منجر به ایجاد آثار پس از تولد قائل نبوده اند. ولی محقق حلی نظریه تفصیلی نوینی را درباره کیفر جنایت بر جنین ابداع نمود. ایشان در بخشی از شرایع فرموده چنانچه جنایت واقع شده در دوران جنینی، منجر به مرگ جنین پس از زنده متولد شدن گردد، در صورت عمدی بودن جنایت، قصاص ثابت است و در غیر این صورت حسب مورد دیه مقرر می گردد. (۱۴۰۸: ۲۶۶) این در حالی است که پیش از بیان این عبارات، ایشان مرتکب جنایت بر جنین را فقط مستوجب پرداخت دیه

۱. «لو ضربها فألقته فمات عند سقوطه فالضارب قاتل یقتل إن كان عمداً و یضمن الدیة فی ماله إن كان شیبها و یضمنها العاقله إن كان خطأً و کذا لو بقی ضمناً و مات أو وقع صحیحاً و کان ممن لا یعیش مثله و تلزمه الکفارة فی کل واحده من هذه الحالات.»

دانسته نه قصاص.^۱ (همان، ۲۶۳) در نگاه اول ممکن است اشکال شود که کلمات ایشان مضطرب است؛ لکن باید توجه نمود که مقصود محقق از عدم ثبوت قصاص به طور مطلق، بیان کیفر مرتکب در فرض سقط جنین عمدی است و مقصودشان از ثبوت قصاص، فرضی است که نوزاد به دنیا می‌آید و بر اثر جنایت عمدی دوران جنینی می‌میرد. پس در واقع شاهد ارائه یک نظریه تفصیلی نوین، بر اساس زمان حدوث آثار ناشی از جنایت بر جنین، از سوی محقق حلی هستیم. اساساً ارائه این نظریه، امکان بحث پیرامون موضوع نوشتار حاضر، یعنی کیفر جنایات عمدی منجر به ایجاد آثار پس از تولد را فراهم کرده است.

پس از محقق حلی، در کتب فقهای امامیه، دو بحث اصلی حول موضوع آثار پس از تولد مطرح شده است (نجفی، ۱۴۰۴: ۳۸۱-۳۸۳؛ شهید ثانی، ۱۴۱۳: ۴۸۷-۴۹۰؛ اصفهانی، ۱۴۱۶: ۴۷۲-۴۷۴؛ علامه حلی، ۱۴۱۳: ۶۹۸ و ۶۹۹؛ علامه حلی، ۱۴۲۱: ۳۷۱ و ۳۷۲):

- بحث پیرامون وضعیتی که در آن، جنایت دوران جنینی، منجر به وقوع مرگ پس از تولد می‌گردد.
  - بحث پیرامون وضعیتی که در آن، جنایت دوران جنینی منجر به ایجاد بیماری می‌گردد.
- پیش‌تر گفته شد که آثار پس از تولد، به دو قسم اصلی مرگ و بیماری‌ها تقسیم می‌شود. لذا می‌توان در تجزیه و تحلیل آرای فقهی ارائه شده درباره جنایات عمدی منجر به ایجاد آثار پس از تولد، دو بحث فوق را در دو شاخه اصلی مورد مذاقه قرارداد:

۱.۲.۳. نظرات فقها درباره کیفر جنایات عمدی منجر به وقوع مرگ

در خصوص این قسم از جنایات، دو قول اصلی میان فقها وجود دارد. لازم به ذکر است ایشان در بیان حکم این جنایات، وجود یا نبود عامل زمینه‌ساز مرگ را مؤثر ندانسته‌اند.

الف- قول مشهور: ثبوت قصاص

همان طور که بیان شد، محقق حلی قائل به ثبوت قصاص، در این قسم جنایات است. این قول، قول مشهور از متأخرین امامیه می‌باشد. (علامه حلی، ۱۴۲۰: ۶۳۰؛ نجفی، ۱۴۰۴: ۳۸۱؛ شهید ثانی، ۱۴۱۳: ۴۸۷؛ اصفهانی، ۱۴۱۶: ۴۷۳؛ فخرالمحققین، ۱۳۸۷: ۷۲۷؛ مقدس اردبیلی، ۱۴۰۳: ۳۳۸؛ سبزواری، ۱۴۱۳: ۳۲۳؛ بهجت، ۱۴۲۶: ۵۷۰؛ شاهرودی، ۱۴۱۷: ۶۹؛ مدرسی، ۱۴۲۷: ۵۰۶؛ مروارید، ۱۴۱۰: ۶۲۴)

در جریان حکم بالا، فرقی ندارد که نوزاد بر اثر جنایت بیمار به دنیا بیاید و سپس بمیرد، یا سالم به دنیا بیاید لکن از دسته نوزادانی باشد که معمولاً زنده نمی‌ماند. (نجفی، ۱۴۰۴: ۳۸۱؛ اصفهانی، ۱۴۱۶: ۴۷۳) همچنین تفاوتی نمی‌کند که جانی در چه زمانی مرتکب جنایت شده؛ یعنی مهم نیست جنایت قبل از ولوج روح ارتکاب یافته یا بعد از آن. (فدوی، ۱۳۹۷: ۱۰۶)

ب- قول مخالفین مشهور: عدم ثبوت قصاص

گروهی از فقها مخالف قول مشهور هستند. می‌توان از مرحوم خوبی به عنوان اصلی‌ترین مخالف این نظر یاد نمود که اشکال خود را به‌طور صریح بیان نموده‌است. طبق نظر ایشان اقرب عدم ثبوت قصاص می‌باشد؛ لذا دیه بر ذمه خود جانی قرار می‌گیرد. همچنین است اگر جنین بر اثر جنایت بیمار شده‌باشد و پس از تولد هم بیمار باقی بماند و بمیرد، یا اینکه سالم باشد ولی از دسته نوزادانی باشد که مثل آن‌ها نمی‌تواند زنده بماند.^۲ (۱۴۲۲: ۵۱۳)

به غیر از مرحوم خوبی، فقهای دیگری هم مخالف قول مشهور می‌باشند. (طوسی، ۱۳۸۷: ۲۰۰ و ۲۰۲؛ ابن حمزه طوسی، ۱۴۰۸: ۴۵۶؛ تبریزی، ۱۴۲۸: ۳۲۹؛ حسینی روحانی، بی تا: ۴۴۶؛ وحیدخراسانی، ۱۴۲۸: ۵۹۰؛ فیاض، بی تا: ۴۴۹؛ انصاری، ۱۴۱۵: ۱۴۸)

اکنون باید بررسی نمود که منشأ و سرچشمه اختلاف نظر فوق میان فقها در چه چیزی است.

۱. «دیه الجنین المسلم الحر مائة دينار إذا تم و لم تلجه الروح ذكرا كان أو أنثى... و لو ولجت فيه الروح فدية كاملة للذكر و نصف للأنثى.»

۲. «لو ضرب حاملاً، فأسقطت حملها فمات حين سقوطه، فالضارب قاتل، و المشهور أن عليه القود إن كان متعمداً و قاصداً لقتله، و فيه إشكال، و الأقرب عدمه، و عليه الدية، ... و كذلك الحال إذا بقي الولد بعد سقوطه مضمناً و مات، أو سقط صحيحاً و لکنه كان ممن لا يعيش مثله كما إذا كان دون ستة أشهر.»

۲.۲.۳. منشأ اختلاف نظر درباره کیفر جنایات عمدی منجر به وقوع مرگ

منشأ این اختلاف، به اختلاف این فقها در موضوع «کیفر قاتل صبی» برمی گردد.

قائلین به قول مشهور در موضوع کیفر جنایات عمدی منجر به وقوع مرگ، معتقدند قاتل بالغ صبی را می توان قصاص نمود، (علامه حلی، ۱۴۲۰: ۴۶۴؛ نجفی، ۱۴۰۴: ۴۸۴؛ اصفهانی، ۱۴۱۶: ۱۰۳؛ شهید ثانی، ۱۴۱۰: ۶۶؛ مقدس اردبیلی، ۱۴۰۳: ۱۰؛ سبزواری، ۱۴۱۳: ۲۳۶؛ شاهرودی، ۱۴۱۷: ۲۰) مستند اول این فقها برای ثبوت قصاص در قتل صبی، عموم ادله قصاص می باشد (نجفی، ۱۴۰۴: ۱۸۴؛ اصفهانی، ۱۴۱۶: ۱۰۳) که طبق گفته این فقها معارضی ندارد (اصفهانی، ۱۴۱۶: ۱۰۳) مرسله ابن فضال^۱ دلیل دیگر این گروه می باشد (نجفی، ۱۴۰۴: ۱۸۴) دلیل سوم آن ها اجماع است. (شهید ثانی، ۱۴۱۳: ۱۶۴؛ مقدس اردبیلی، ۱۴۰۳: ۱۰) همچنین شهرت نیز مورد استناد ایشان قرار گرفته است. (نجفی، ۱۴۰۴: ۱۸۴؛ اصفهانی، ۱۴۱۶: ۱۰۳)

در مقابل، مخالفین قول مشهور در باب مجازات جنایات عمدی منجر به وقوع مرگ، معتقدند که مرتکب بالغ قتل عمدی صبی را نمی توان قصاص نمود. طبق نظر مرحوم خوئی (۱۴۲۲: ۱۸۴) و دیگر فقهای موافق عدم ثبوت قصاص در قتل صبی (تبریزی، ۱۴۲۸: ۱۵۹؛ حسینی روحانی، بی تا: ۳۲۶؛ وحید خراسانی، ۱۴۲۸: ۵۲۳؛ فیاض، بی تا: ۳۴۵)، در بحث جنایات عمدی منجر به مرگ پس از تولد نیز به طریق اولی قصاص قابل اثبات نیست. صحیح ابو بصیر^۲ اصلی ترین دلیل مخالفین است. (خوئی، ۱۴۲۲: ۸۵ و ۸۶) روایت فضیل ابن یسار هم می تواند در جهت اثبات صحت قول آن ها مورد استفاده قرار گیرد. دلیل دیگری که برای اثبات عدم ثبوت قصاص به کار گرفته شده، ممنوعیت قصاص از شخص کامل در قبال جنایت واقع شده بر شخص ناقص می باشد. (لنکرانی، ۱۴۲۱: ۱۷۲)

۳.۲.۳. نظرات فقها درباره کیفر جنایات عمدی منجر به ایجاد بیماری

بر اساس تقسیم بندی بیماری ها بر مبنای زمان حدوث، بعضی بیماری ها در همان دوران جنینی حادث می شوند و در مقابل ظهور و حدوث برخی دیگر پس از تولد رخ می دهد. در حالتی که بیماری در دوران جنینی ایجاد شده و مادرزادی محسوب شود، هر دو گروه قائلین به قول مشهور^۳ و مخالفین^۴ آن قائل به ثبوت دیه هستند. درباره مجازات جنایات ایجادکننده بیماری های شدت یابنده (که در همان دوران جنینی ایجاد شده) در هیچ کدام از آثار فقهی مطلبی ذکر نشده؛ ولی به نظر می رسد با توجه به فتوای ایشان درباره کیفر جنایات منجر به وقوع مرگ می توان به حکم ایشان رسید؛ یعنی می توان گفت فقهای مشهور باید قائل به ثبوت قصاص، و گروه مخالفین باید قائل به ثبوت دیه باشند. همچنین هیچ یک از فقها در خصوص بیماری های بهبودیابنده و کیفر مترتب بر جنایت ایجادکننده آن ها سخن نگفته است. لکن به نظر می آید همه ایشان باید قائل به ضمان مرتکب بابت جنایت وارده باشند. کیفر جنایات منجر به ایجاد بیماری هایی که هم حدوث و هم ظهور آن ها پس از تولد رخ می دهد، در آثار فقهی بیان نشده، ولی باز هم به نظر می آید با عنایت به فتوای ایشان درباره کیفر جنایات منجر به وقوع مرگ، می توان به پاسخ رسید. بر این اساس فقهای مشهور باید قائل به ثبوت قصاص، و گروه مخالفین باید قائل به ثبوت دیه باشند.

بر اساس ماهیت بیماری، سه دسته بیماری جسمی، ذهنی و روانی قابل تصور است. این تقسیم بندی و کیفر مترتب بر جنایت ایجادکننده آن ها مورد توجه فقها قرار نگرفته است. لکن به نظر می آید همه ایشان باید قائل به ضمان مرتکب باشند.

۱. «ابن فضال عن بعض أصحابنا عن أبي عبد الله قال: كل من قتل شيئاً صغيراً أو كبيراً بعد أن يتعمد فعله القود.» (طوسی، ۱۴۰۷: ۱۶۲/۱۰)

۲. «سألت أبا جعفر عن رجل قتل رجلاً مجنوناً. فقال إن كان المجنون أرادته فدفعه عن نفسه فلا شيء عليه من قود ولا دية - و يعطى ورثته دية من بيت مال المسلمين - قال و إن كان قتله من غير أن يكون المجنون أرادته - فلا قود لمن لا يقاد منه - و أرى أن على قاتله الدية في ماله - يدفعها إلى ورثة المجنون و يستغفر الله و يتوب إليه.» (کلبینی، ۱۴۲۹: ۳۳۷/۱۴ و ۳۳۸؛ صدوق، ۱۴۱۵: ۵۴۳/۲)

۳. «و کذا لو ألقته حيا فمات، و لو سقط و حياته مستقرة ضمن دية الیید حسب.» (محقق حلی، ۱۴۰۸: ۲۶۷/۴)

۴. «و إن ألقته حيا و عاش لم يضمن الجنين، و يكون عليه ضمان الیید وحدها.» (طوسی، ۱۳۸۷: ۲۰۳/۷)

اکنون پس از بیان فتاوی فقہا در خصوص کیفر جنایات عمدی منجر به ایجاد آثار پس از تولد، می‌توان به کشف مبنای ماده ۳۰۶ قانون مجازات اسلامی و تبصره آن پرداخت. با عنایت به قبول ثبوت قصاص از سوی مقنن در جنایات مذکور، باید گفت وضع ماده ۳۰۶ بر اساس قول مشهور صورت گرفته است. به‌طور کلی این ماده در خصوص جنایات بر جنین است و تبصره عہدہ‌دار بیان حکم ارتکاب جنایات ایجادکننده آثار پس از تولد می‌باشد. در واقع آنچه در ماده و تبصره آمده همان تفصیل مطرح‌شده در رأی مشهور است. مؤید این نظر، این است که با رجوع به ماده ۳۰۴ قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲، درمی‌یابیم قانون‌گذار همچون فقہای مشهور قائل به امکان ثبوت قصاص برای قاتل بالغ صبی می‌باشد؛ لذا در ماده و تبصره ۳۰۶ نیز باید دیدگاه ایشان را اتخاذ کرده باشد.

۳.۳. معیار مقنن در حکم به ثبوت قصاص

ملاک موردنظر قانون‌گذار در تعیین حکم، زمان وقوع نتیجه است؛ توضیح این‌که در فرض نوشتار حاضر، اوصاف مجنی‌علیه در فاصله‌ی بین ارتکاب رفتار مجرمانه و وقوع نتیجه تغییر می‌کند؛ یعنی جنایت بر جنین وارد می‌شود ولی نتیجه در نوزاد که انسان زنده محسوب می‌شود ظاهر می‌گردد؛ لذا باید مشخص شود ملاک تعیین حکم، زمان ارتکاب جنایت است یا زمان وقوع نتیجه. اگر زمان ایراد جنایت ملاک باشد قصاص ثبوت پیدا نمی‌کند. (حاجی ده آبادی، ۱۳۹۷: ۱۷۳ و ۱۷۴) طبق نظر عده‌ای از حقوق‌دانان، ملاک باید زمان ایراد جنایت باشد، زیرا، به هر حال جنایت بر جنین وارد شده نه انسان؛ لذا نمی‌توان شخص را به مجازات جنایت عمدی بر انسان محکوم نمود و قابلیت ادامه زیستن هم نمی‌تواند ماهیت جنایت را تغییر دهد و آن را به قتل تبدیل کند. (گلدوزیان، ۱۳۹۸: ۱۹) با این حال، با توجه به عبارت ذکرشده، می‌توان گفت معیار موردنظر قانون‌گذار، زمان وقوع نتیجه است. اگر مرتکب مستقیماً دارای پیوند معنوی با «تمامی اجزاء رفتار خویش» باشد، عنصر معنوی برای محقق شدن مسیولیت کیفری فراهم می‌شود. (حسانی و حاجی ده آبادی، ۱۴۰۱: ۸۲) نباید گفت ثبوت قصاص، منحصر در حالتی است که جانی، با اطلاع از نزدیک بودن زمان تولد و پایان بارداری، به قصد اینکه نوزاد به دنیا بیاید و بر اثر جنایت بمیرد، به ضرب و جرح زن می‌پردازد؛ چراکه صورت‌های متعددی از جنایات منجر به ایجاد آثار پس از تولد قابل احصا است. همچنین بر اساس ضرورت توجه به رکن معنوی جنایت، لازم است بگوییم قصاص متوقف بر این است که مرتکب با ارتکاب رفتار، قصد این را داشته باشد که جنین پس از زنده متولد شدن و استقرار حیات کامل انسانی بمیرد. (گلدوزیان، ۱۳۹۸: ۱۰۷ و ۱۰۸) در حالی که بر اساس نص ماده، نمی‌توان چنین گفت. به‌علاوه این سخن که مرگ پس از تولد اصلاً نمی‌تواند مورد توجه مرتکب باشد. (آقایی نیا، ۱۳۹۹: ۳۵) نیز صحیح به نظر نمی‌آید و هرچند نادر است ولی محال نیست. همچنین باید توجه داشت این‌که برخی تنها در مواردی قصاص را ثابت می‌دانند که جنایت مستقیم و عمدی بر جنین وارد شود کامل نیست. (مرادی، ۱۳۹۶: ۴۶۸) و بر اساس مبانی، در مواردی که ضربه و آسیب رساندن به جنین غیر مستقیم بوده و در حکم عمد تلقی شود نیز ثبوت قصاص ممکن بوده و خلاف اصول فقہی و حقوقی نخواهد بود.

۴.۳. اشکالات تبصره ماده ۳۰۶ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲

در مواردی می‌بینیم که مفاد تبصره به‌طور کامل منطبق با قول مشهور نمی‌باشد، لذا می‌توان از این جهت به تبصره اشکال وارد نمود. این عدم انطباق در موارد ذیل دیده می‌شود:

۱.۴.۳. قید «دارا بودن قابلیت ادامه حیات»

۱. ماده ۳۰۴ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲: «جنایت عمدی نسبت به نابالغ، موجب قصاص است.»
۲. ر.ک میرمحمد صادقی، ۱۳۹۹: ۶۹؛ عده‌ای معتقدند باوجود سکوت تبصره درباره رکن معنوی، این تفسیر روش مناسبی برای اقدامی حداقلی جهت محدود ساختن دامنه مشمول آن می‌باشد. (آقایی نیا، ۱۳۹۹: ۳۵ و ۳۶) در مقابل این عقیده وجود دارد که فرض مذکور بسیار نادر است و قانون را نمی‌توان بر فروض نادر حمل نمود. (حاجی ده آبادی، ۱۳۹۷: ۱۷۵)

یکی از علل عدم انطباق تبصره با قول مشهور، وجود این قید است. برای اثبات این عدم انطباق، به ذکر مقدماتی نیاز هست. اول اینکه باید توجه نمود مقصود مقنن از این تقیید روشن نیست و این مسئله موجب اختلاف نظر میان حقوق دانان شده است. طبق نظر یکی از حقوق دانان، جمع این قید و فرض مرگ نوزاد، منطقی به نظر نمی‌رسد؛ چراکه اگر پس از تحمل جنایت وارده، توانایی ادامه زندگی را داشت نمی‌مرد. لذا تغییر «قابلیت» به «آثار حیات» الزامی است. (آقای نی، ۱۳۹۹: ۳۵ و ۳۶) اما برخی گفته‌اند که مقصود از این قید، قابلیت ادامه زندگی پس از ایراد جنایت نیست، بلکه منظور این است که باید توانایی بالقوه‌ی نوزاد در ادامه دادن حیات به‌عنوان انسانی زنده، در صورتی که جنایتی بر او وارد نمی‌شد، ثابت شود و در واقع با عدم احراز آن، رابطه سببیت بین رفتار مرتکب و نتیجه حاصله خدشه می‌خورد. (میرمحمدصادقی، ۱۳۹۹: ۶۹). می‌توان در پاسخ به این سخن گفت اگر مراد مقنن این بود، باید به آن تصریح می‌کرد؛ لذا مقصود این بوده که نوزاد بعد از جنایت، قابلیت زیستن داشته‌باشد. (اکرمی، ۱۳۹۴: ۱۶۴). که در این صورت اشکال مطرح شده درباره منطقی نبودن جمع بین داشتن قابلیت حیات و مرگ نوزاد بدون پاسخ می‌ماند.

با توجه به اختلاف نظر مطروحه، برای رسیدن به مقصود مقنن از این تقیید، لازم است معانی قابل تصور این عبارت در نظر گرفته‌شود. به‌طور کلی در خصوص حیات پس از تولد، دو مفهوم قابل تصور است که عبارتند از: استقرار و استقلال حیات. اکنون با توجه به این دو مفهوم، به بررسی احتمالات موجود درباره مقصود قانون‌گذار می‌پردازیم.

احتمال اول این است که مقصود مقنن از دارا بودن قابلیت ادامه حیات، استقرار حیات است، یعنی، در این بخش به مفهوم استقرار حیات تمسک می‌شود. استقرار حیات حالتی است که در آن عرف انسان را زنده می‌داند و شخص دارای توانایی ادامه دادن زندگی، برای مدت زمانی کم یا زیاد است. در مقابل حیات مستقر، حیات غیرمستقر قرار می‌گیرد که بنا بر تعبیر مقنن در ماده ۳۷۲ قانون مجازات اسلامی، حالتی است که آخرین رمق در شخص باقی است. مثال روشنی از شخص فاقد حیات مستقر، فرد محتضر می‌باشد (مرادی، ۱۳۹۶: ۷۱). تقیید یا عدم تقیید ثبوت قصاص به استقرار حیات، برای مرتکب جنایت منجر به وقوع مرگ پس از تولد را را باید در کلام فقهای امامیه که مصدر قانون مجازات اسلامی است جستجو کرد.

در بررسی‌های صورت گرفته، اختلافی میان فقها در زمینه عدم تقیید ثبوت قصاص به استقرار حیات نوزاد یافت نشد و حتی برخی صریحا به این نکته تصریح کرده‌اند؛ (نجفی، ۱۴۰۴: ۳۸۱) به‌ویژه در فرضی که بعد از ایراد جنایت در دوران جنینی، شخص دومی حیات نوزاد را به پایان می‌رساند، می‌بینیم در صورت احراز حیات غیرمستقر نوزاد، فقها جانی اول را مسئول قتل و قصاص او را جایز می‌دانند. (حلی، ۱۴۱۳: ۶۹۹؛ نجفی، ۱۴۰۴: ۳۸۱؛ اصفهانی، ۱۴۱۶: ۴۷۳) با در نظر گرفتن این احتمال باید گفت این بخش از تبصره پشتوانه‌ی فقهی لازم را ندارد و نیازمند اصلاح است.

احتمال دوم این است که مقصود مقنن استقلال حیات بوده است. برای تعریف این مفهوم، ابتدا باید به بیان تفاوت میان سقط و زایمان زودتر از موعد یا زودرس پرداخت.

سقط جنین از منظر علم پزشکی عبارت است از «ختم بارداری قبل از موعدی که جنین توانایی ادامه حیات را در خارج از رحم داشته‌باشد.» با توجه به این تعریف می‌توان گفت چنانچه جنین با این قابلیت و قبل از تکمیل دوره بارداری متولد شود، زایمان زودرس رخ داده است (صناعی‌زاده، خداکرمی، ۱۴۰۰: ۲۷۲). طبق داده‌های علم پزشکی، به‌طور معمول جنین با سن کمتر از ۲۰ هفته توانایی حیات خارج از رحمی را ندارد (گودرزی و کیانی، ۱۳۹۹: ۲۳۷) و از طرفی فقط زایمان‌های قبل از هفته ۳۴، زودتر از موعد شناخته می‌شوند (وی.سادلر، ۱۳۸۳: ۱۵۱) پس بازه وقوع زایمان زودرس بین هفته ۲۰ تا هفته ۳۴ است. به‌طور کلی، در نوزادان حاصل از زایمان زودرس که نوزاد نارس نامیده می‌شوند و بیش از ۲۸ هفته سن دارند، قابلیت ادامه حیات خارج از رحمی، بدون نیاز به وسایل و مراقبت‌های طبی وجود دارد. (غلامزاده و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۵۱) با عنایت به این نکته می‌توان به مفهومی به نام استقلال حیات رسید.

می‌توان گفت مقصود مقنن از این تقیید این بوده که محکومیت شخص به قصاص، منوط به تولد جنین با قابلیت ادامه حیات به‌طور مستقل است و مرگ جنین به دنیا آمده، چه به‌طور کلی فاقد قابلیت ادامه حیات باشد، چه صرفا توانایی زیستن مستقل از کمک‌های پزشکی را نداشته‌باشد موجب ثبوت قصاص نیست.

اشکال این توجیه نیز، تعارض آن با نظر فقہای امامیہ است. طبق آنچه در فقہ امامیہ آمده، حکم قصاص در فرض ایجاد آثار پس از تولد، در صورتی کہ جنین سنی کمتر از شش ماہ ہم داشته باشد ثابت است (حلی، ۱۴۲۰: ۶۳۰؛ نجفی، ۱۴۰۴: ۳۸۱؛ اصفہانی، ۱۴۱۶: ۴۷۳) حتی فقہایی کہ قائل بہ جواز قصاص در موضوع آثار پس از تولد نیستند و دیہ را ثابت می‌دانند نیز تفاوتی بر اساس وقوع تولد قبل از شش ماہگی و بعد از آن قائل نشده‌اند (طوسی، ۱۳۸۷: ۲۰۲؛ خوئی، ۱۴۲۲: ۵۱۳) بر اساس تحقیقات انجام شدہ، تنها عدہ ای از فقہای اہل سنت بر اساس این ملاک حکم داده‌اند و برای جنین کمتر از ۶ ماہ غرہ تعیین کردہ‌اند. (طوسی، ۱۳۸۷: ۲۰۳).

با توجہ بہ توضیحات فوق‌الذکر، اشکال وارد دربارہ قید قابلیت ادامہ دادن حیات باز ہم پا بر جا می‌باشد. احتمال سومی نیز وجود دارد کہ با توجہ بہ توضیحات مقدماتی در احتمال قبلی تبیین می‌گردد، زیرا، برخلاف گروهی از نوزادان نارس کہ بہ طور مستقل دارای قابلیت ادامہ حیات هستند، گروه دیگری از آن‌ها این توانایی را ندارند و باید تحت مراقبت‌های ویژه قرار گیرند. می‌توان گفت مقصود قانون‌گذار از ذکر این قید، این است کہ مجنی علیہ باید جنینی باشد کہ از طریق زایمان زودتر از موعد بہ دنیا آمدہ و توانایی ادامہ زیستن را، چہ بہ کمک روش‌های پزشکی و چہ بہ طور مستقل دارد. با توجہ بہ توضیحات پیش گفته مبنی بر عدم تفصیل در خصوص ثبوت قصاص بر اساس سن جنین در فقہ امامیہ، این احتمال نیز مردود است.

در یک جمع‌بندی می‌توان گفت لازم است بر اساس کلام فقہای امامیہ، در این بخش از تبصرہ تجدید نظر انجام گیرد؛ چرا کہ مقنن در بیان ثبوت قصاص و شرایط آن، نظر مشہور را مبنا قرار دادہ لکن قیدی را در قانون ذکر کردہ کہ فاقد مستند است.

۲.۴.۳. فرض ایجاد بیماری و نقص بر اثر جنایت دوران جنینی

مقنن فرض ایجاد بیماری‌ها و نقایص ناشی از جنایت بر جنین را مورد توجہ قرار دادہ ولی دیدگاهش در تمامی موارد منطبق با دیدگاه فقہای مشہور نیست؛ کیفر نوع عمدی جنایات منجر بہ ایجاد بیماری‌های مادرزادی در تبصرہ مادہ ۳۰۶ قانون مجازات اسلامی، قصاص اعلام شدہ، درحالی کہ در بررسی فقہی موضوع بیان شد کہ فقہا مرتکب این جنایات را مستوجب قصاص نمی‌دانند. این صورت صرفاً باید تحت عنوان جنایت عمدی علیہ جنین قرار گیرد؛ گرچہ نقص موجب ایجاد عسر و حرج پس از تولد می‌گردد ولی بہ هر نحو نتیجہ جنایت در جنین ایجاد شدہ و مشمول احکام جنایت بر انسان زندہ نمی‌شود. اساساً چگونگی می‌توان گفت شخص بہ سبب سلب حیات از جنین یا اسقاط آن نباید قصاص شود ولی بہ خاطر ایجاد نقص در جنین، صرفاً بہ خاطر زندہ متولد شدن قصاص می‌شود؟ بہ علاوہ ذکر این حکم در تبصرہ با وجود وضع مادہ ۷۲۰ قانون مجازات اسلامی^۱ کہ در خصوص دیہ جنایات مادون نفس در جنین می‌باشد جای تأمل دارد. لذا حذف عبارت «یا نقص او بعد از تولد باقی بماند» از تبصرہ الزامی می‌باشد. در خصوص سایر اقسام بیماری‌ها و نقایص، مغایرتی میان دیدگاه مقنن و فقہای مشہور دیدہ نمی‌شود. اگر بیماری شدت‌یابندہ باشد، یا از دستہ بیماری‌هایی باشد کہ حدوث و ظهورش پس از تولد رخ دادہ، طبق هر دو دیدگاه قصاص قابل اثبات است. البتہ برخلاف مقنن کہ بہ این مطلب تصریح کردہ، فقہا این مطلب را بہ طور مستقیم بیان ننمودہ‌اند لکن همانطور کہ بیان شد، با عنایت بہ دیدگاه ایشان دربارہ امکان ثبوت قصاص در جنایات منجر بہ وقوع مرگ، می‌توان بہ این حکم رسید. دربارہ حکم ایجاد بیماری‌های بہبودیابندہ و بیماری‌های جسمی، ذهنی و روانی نہ از سوی فقہا و نہ از سوی مقنن تصریحی صورت نگرفته است.

۳-۵- خلأهای قانونی تبصرہ مادہ ۳۰۶ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲

۱. مادہ ۷۲۰ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲: «دیہ اعضا و دیگر صدمات وارد بر جنین در مرحلہای کہ استخوان بندی آن کامل شدہ ولی روح در آن دیدہ نشده است بہ نسبت دیہ جنین در این مرحلہ محاسبہ می‌گردد و بعد از دیدہ شدن روح، حسب جنسیت جنین، دیہ محاسبہ می‌شود و چنانچہ بر اثر همان جنایت جنین از بین برود، فقط دیہ جنین پرداخت می‌شود.»

یکی از ملاک های تفکیک آثار پس از تولد، توجه به میزان فاصله زمانی بین ایراد و استقرار جنایت است. اولین خلأ قانونی به همین ملاک برمی گردد؛ زیرا مقنن قید «پس از تولد» را در تبصره ذکر نموده ولی مشخص نیست که مقصود از آن چیست. دومین خلأ تبصره، عدم توجه به کیفر جنایاتی است که بیماری ناشی از آن‌ها در نهایت بهبود می‌یابد. خلأ سوم این است که در خصوص تقسیم‌بندی بیماری‌ها بر مبنای ماهیت آن‌ها تصریح نشده است. خلاء چهارم، عدم امکان تسری حکم تبصره به جنایات پیش از بارداری است. این دسته از جنایات، پیش از تشکیل نطفه نسبت به یکی از والدین یا هردوی آن‌ها وارد می‌شود و می‌توانند در آینده، جنین را تحت تأثیر قرار داده و موجب ایجاد آثار پس از تولد در نوزاد شود. با توجه به تصریح ماده ۳۰۶ به این که جنایت باید بر جنین انجام شده باشد، نمی‌توان حکم تبصره را به جنایات پیش از بارداری تسری داد. در حالی که امروزه دست کاری‌های ژنتیکی سلول‌های جنسی و جنین‌های آزمایشگاهی می‌توانند موجب نقایص و اختلالات و یا مرگ کودکان متولد شده از این جنین‌ها باشند. خلأ پنجم در خصوص فرض ایراد جنایت بر نوزادان فاقد حیات مستقل است. برخلاف گروهی از نوزادان نارس که به‌طور مستقل دارای قابلیت ادامه حیات در خارج رحم هستند، گروه دیگری از آن‌ها این توانایی را ندارند، لذا برای ادامه زندگی باید در دستگاه، تحت مراقبت‌های ویژه قرار گیرند. گروه اول از حیات مستقل برخوردار هستند، ولی گروه دوم فاقد آن می‌باشند. حکم جنایت بر نوزادان فاقد حیات مستقل که در دستگاه نگه‌داری می‌شوند روشن نیست. در خصوص حکم جنایات منجر به ایجاد آثار پس از تولد وارد بر جنین‌های آزمایشگاهی که هنوز به رحم منتقل نشده‌اند نیز خلأ وجود دارد؛ زیرا، امروزه، امکان این که بتوان از طرق مختلف، جنین آزمایشگاهی را به گونه‌ای تحت تأثیر قرار داد که پس از تولد، دچار نوعی نقص و بیماری شود یا بمیرد، دور از ذهن و ممتنع نیست. همین نکته در خصوص جنین منجمد هم مطرح است.

نتیجه‌گیری

- ۱- مقنن پس از سال‌ها سکوت درباره جنایات منجر به ایجاد آثار پس از تولد در جنین، با مبنا قرار دادن قول مشهور فقهای امامیه، پس از بیان حکم کلی جنایت بر جنین در ماده ۳۰۶ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، در تبصره آن قائل به امکان ثبوت قصاص در جنایات فوق‌الذکر شده است.
- ۲- مفاد ماده و تبصره ماده ۳۰۶ در تعارض با یکدیگر نیستند؛ بلکه در ماده، کیفر جنایاتی بیان شده که نتیجه آن‌ها در جنین ظاهر می‌شود و در تبصره ماده، حکم جنایات منجر به ایجاد آثار پس از تولد ذکر شده است.
- ۳- ثمره این اقدام مقنن در اتخاذ قول مشهور به‌عنوان مبنای ماده ۳۰۶ و تبصره آن، در پیشگیری از جرم و تقویت جنبه بازدارندگی قانون ظاهر می‌شود. این مسئله پس از تصویب و ابلاغ قانون «حمایت از خانواده و جوانی جمعیت» اهمیت بیشتری پیدا کرده است. موضوع «جمعیت» از موضوعاتی است که در توسعه و رشد هر کشور دارای نقش اساسی است. (میرهاشمی و جلیلی کلهری، ۱۳۹۶: ۱۵۴) نیل به هدف اصلی قانون فوق‌الذکر که تحقق افزایش جمعیت است، نیازمند صیانت از حق حیات و سلامت موالید است و یکی از عوامل تهدیدکننده این دو حق، جنایات منجر به ایجاد آثار پس از تولد می‌باشد. به‌طور کلی این دیدگاه مقنن، نشان‌دهنده اهمیت زیاد حیات جنین نزد اوست. مقنن با موافقت با ثبوت قصاص در جنایات عمدی منجر به ایجاد آثار پس از تولد، به اعضای جامعه انسانی یادآور می‌شود که وقتی از جنین سخن می‌گوییم، در واقع درباره یک انسان بالقوه صحبت می‌کنیم که اهمیت توجه به حیات و سلامتی‌اش بسیار مهم است. در واقع این اقدام نوآورانه مقنن در اتخاذ مبنا و پذیرش ثبوت قصاص در جنایات منجر به ایجاد آثار پس از تولد، اهمیت داشتن تلقی انسانی از جنین را پررنگ تر می‌سازد. در پاسخ این اشکال که چرا برای تقویت جنبه بازدارندگی و پیشگیری از جرم روی مجازاتی غیر از قصاص متمرکز نمی‌شویم، به نظر می‌رسد از آن جا که مقنن در وضع ماده ۳۰۴ و تعیین کیفر قتل عمد صبی، نظر مشهور را برگزیده است، در این خصوص هم خود را ناگزیر به اتخاذ نظر مشهور نموده و قائل به قصاص شده است؛ در حالی که مفاد تبصره به‌طور کامل منطبق با قول مشهور فقها نمی‌باشد و قابل تأمل است.

۴- اشکالات وارد بر تبصره مربوط به وجود قید «دارا بودن قابلیت ادامه حیات» و حکم به ثبوت قصاص برای جنایات منجر به ایجاد نقایص مادرزادی است و در تمام صورت‌های مختلف جنایت وارد بر جنین، با توجه به نبود رکن معنوی نمی‌تواند مورد پذیرش قرار گیرد.

۵- بر اساس مبانی فقهی و حقوقی، خلاءهایی نیز در تبصره وجود دارد که عبارتند از: وجود ابهام درباره قید «پس از تولد»، عدم توجه به کیفر جنایاتی که بیماری ناشی از آن‌ها در نهایت بهبود می‌یابد؛ عدم تصریح در خصوص تقسیم بندی بیماری‌ها بر مبنای ماهیت آن‌ها؛ وجود ابهام درباره شمولیت تبصره نسبت به نوزادان فاقد حیات مستقل و وجود ابهام درباره شمولیت تبصره نسبت به جنین‌های آزمایشگاهی و منجمد و دست‌کاری ژنتیکی سلول‌های جنسی که منجر به نقص یا مرگ پس از تولد باشد.

۶- با وجود اینکه اقدام قانون‌گذار در وضع ماده ۳۰۶ و تبصره آن اقدامی نوین و قابل تحسین در توجه به جنایات منجر به ایجاد آثار پس از تولد است، پیشنهاد می‌شود هرچه سریعتر نسبت به رفع اشکالات وارده، تطبیق کامل مفاد تبصره با قول مشهور فقها و از بین بردن مغایرت‌ها اقدامات لازم مبذول داشته‌شود. همچنین خلأهای قانونی مطروحه نیز باید از سوی مقنن مورد توجه قرار گیرد تا تصمیم‌گیری لازم در خصوص آن‌ها انجام پذیرد. متن پیشنهادی برای اصلاح تبصره به شرح ذیل است: «اگر جنینی زنده متولد شود و جنایت قبل از تولد، منجر به نقص یا مرگ او پس از تولد شود، قصاص ثابت است ولی چنانچه نقص در دوران جنینی ایجاد شده باشد و پس از تولد صرفاً ظاهر شود به طوری که جزء نقایص مادرزادی محسوب شود، قصاص ثابت نمی‌شود بلکه مجازات آن مطابق ماده ۷۲۰ قانون مجازات اسلامی تعیین می‌گردد».

منابع

- آقای‌نیا، حسین (۱۳۹۹)، **حقوق کیفری اختصاصی جرایم علیه اشخاص (جنایات)**، چاپ ۱۸، تهران: میزان.
- اکرمی، روح‌الله (۱۳۹۴)، «تاملی بر شرایط فقهی و حقوقی ثبوت قصاص در اسقاط جنین»، **مجله علمی پژوهشی حقوق پزشکی**، دوره ۹، شماره ۳۳، صص ۱۵۱-۱۷۳.
- توکل پور، هادی، مسعودیان، مصطفی و کوهی اصفهانی، کاظم (۱۳۹۷)، **مبانی نظرات شورای نگهبان در خصوص قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ برگرفته از مشروح مذاکرات شورای نگهبان**، چاپ اول، تهران: پژوهشکده شورای نگهبان.
- حاجی ده آبادی، احمد (۱۳۹۷)، **جرایم علیه اشخاص (قتل)**، جلد ۳، چاپ دوم، تهران: میزان.
- حسانی، یعقوب و حاجی ده آبادی، احمد (۱۴۰۱)، «ارکان تشکیل‌دهنده عنصر روانی معاونت در حقوق کیفری». **پژوهشنامه حقوق کیفری**، دوره ۱۳، شماره ۲۶، صص ۸۱-۱۰۶، doi: 10.22124/jol.2022.19199.2121.
- حسینی، سیدمحمد و رستمی غزانی، امید (۱۳۹۷)، «جنبه‌های حقوقی، فلسفی، سیاسی و جامعه‌شناختی مجازات»، **پژوهشنامه حقوق کیفری**، دوره ۹، شماره ۱۷، صص ۸۹-۱۱۴، doi: 10.22124/jol.2018.5001.1199.
- صناعی‌زاده، حسین؛ خداکرمی، نبی (۱۴۰۰)، **پزشکی قانونی**، چاپ هفتم، تهران: دادگستر.
- غلامزاده، سعید، قائمی، سیده‌زهرا، طوسی، منیژه، خوش‌خلق دشتکی، رقیه، زارع‌نژاد، محمد و غلامزاده، سکینه (۱۳۹۴)، **آموزه‌های پزشکی قانونی در مامایی**، شیراز: دهش.
- فدوی، طاهره (۱۳۹۷)، «مسئولیت کیفری والدین در قبال آسیب‌های وارد بر فرزند»، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، رشته فقه و حقوق جزا، دانشگاه آیت‌الله حائری میبد، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، گروه فقه و حقوق اسلامی.
- قاسمی عابدی‌گللو، سیده فاطمه (۱۴۰۲)، بررسی آثار پس از تولد جنایات وارد بر جنین در فقه مذاهب خمس و حقوق ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهرا (س)، دانشکده الهیات، گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی.
- کانینگهم، مک دانلد، گنت، لونو، گیلسترپ، هنکینز و کلارک (۱۳۷۶)، **بازدارداری و زایمان ویلیامز**، ترجمه رامین اشتیاقی، وفا طباطبایی، فرزند نورایی و میترا رستمی‌پور، جلد ۱، چاپ اول، تهران: نشر اشتیاق.

- گلدوزیان، ایرج (۱۳۹۸). **بایسته‌های حقوق جزای اختصاصی**، چاپ پنجم، تهران: میزان.
- گودرزی، فرامرز و کیانی، مهرزاد (۱۳۹۹). **پزشکی قانونی برای دانشجویان رشته حقوق**، چاپ شانزدهم، تهران: سمت.
- مرادی، حسن (۱۳۹۶). **حقوق جزای اختصاصی - جرایم علیه اشخاص: جنایات**، چاپ اول، تهران: میزان.
- میرمحمدصادقی، حسین (۱۳۹۹). **جرایم علیه تمامیت جسمانی اشخاص (با نگرش تطبیقی)**، چاپ بیست و هشتم، تهران: میزان.
- میرهاشمی و جلیلی کلهری (۱۳۹۶). «تبیین و بررسی دیدگاه‌های مستنبط از آیات و روایات در مورد سیاست راهبردی تکثیر موالید و افزایش جمعیت در اسلام». **مطالعات زن و خانواده**، دوره ۲، شماره ۱۰، صص ۱۵۳-۱۹۲.
doi: 10.22051/jwfs.2017.9418.1127
- نوشین یاد، الهه و حاجی ده آبادی، محمدعلی (۱۳۹۵). «صدمات وارده بر جنین در حقوق کیفری ایران»، **کنگره بین المللی جامع حقوق ایران**.
- وی.سادلر، توماس (۱۳۸۳). **رویان‌شناسی پزشکی لانگمن**، ترجمه مسلم بهادری، عباس شکور و محمدهادی بهادری، چاپ اول، تهران: انتشارات چهر.
- اردبیلی، احمد ابن محمد (۱۴۰۳). **مجمع الفائدة و البرهان فی شرح إرشاد الأذهان**، جلد ۱۴، چاپ اول، قم: دفتر انتشارات اسلامی حوزه علمیه.
- اصفهانی، فاضل‌هندی، محمد ابن حسن (۱۴۱۶). **کشف اللثام و الإبهام عن قواعد الأحكام**، جلد ۱۱، چاپ اول، قم: دفتر انتشارات اسلامی حوزه علمیه.
- انصاری، محمدعلی (۱۴۱۵). **موسوعه الفقهیه المیسره**، جلد ۳، چاپ اول، بی‌جا: مجمع الفکر الاسلامی.
- بهجت، گیلانی‌فومنی، محمد تقی (۱۴۲۶). **جامع المسائل**، جلد ۵، قم: دفتر معظم‌له.
- تبریزی، جواد ابن علی (۱۴۲۸). **تنقیح مبانی الأحكام - کتاب الديات**، چاپ دوم، قم: دار الصدیقه الشهیده سلام الله علیها.
- توسط جمعی از پژوهشگران زیر نظر شاهرودی، سید محمود هاشمی (۱۴۱۷). **معجم فقه الجواهر**، جلد ۱، چاپ اول، بیروت: الغدیر للطباعة و النشر و التوزیع.
- حسینی روحانی قمی، سید صادق (بی تا). **منهاج الصالحین**، جلد ۳، بی جا: بی نا.
- حلی، علامه، حسن ابن یوسف ابن مطهر اسدی (۱۴۱۰). **إرشاد الأذهان إلى أحكام الإیمان**، جلد ۲، چاپ اول، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- حلی، علامه، حسن ابن یوسف ابن مطهر اسدی (۱۴۱۳). **قواعد الأحكام فی معرفه الحلال و الحرام**، جلد ۳ و ۵، چاپ اول، قم: دفتر انتشارات اسلامی حوزه علمیه قم.
- حلی، علامه، حسن ابن یوسف ابن مطهر اسدی (۱۴۲۰). **تحریر الأحكام الشرعیه علی مذهب الإمامیه (ط - الحدیثه)**، جلد ۵، چاپ اول، قم: مؤسسه امام صادق علیه السلام.
- حلی، علامه، حسن ابن یوسف ابن مطهر اسدی (۱۴۲۱). **تلخیص المرام فی معرفه الأحكام**، چاپ اول، قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.
- حلی، محقق، نجم الدین، جعفر بن حسن (۱۴۰۸). **شرائع الإسلام فی مسائل الحلال و الحرام**، جلد ۴، چاپ دوم، قم: مؤسسه اسماعیلیان.
- حلی، فخرالمحققین، محمد بن حسن بن یوسف (۱۳۸۷). **إيضاح الفوائد فی شرح مشکلات القواعد**، جلد ۴، چاپ اول، قم: مؤسسه اسماعیلیان.
- سبزواری، سید عبد الأعلى (۱۴۱۳). **مهذب الأحكام فی بیان الحلال و الحرام**، جلد ۲۸ و ۲۹، چاپ چهارم، قم: مؤسسه المنار.

- طوسی، ابو جعفر محمد ابن حسن (۱۳۸۷)، *المبسوط فی فقه الإمامیه*، جلد ۷، چاپ سوم، تهران: المكتبة المرتضویه لإحياء الآثار الجعفریه.
- طوسی، محمد بن علی بن حمزه (۱۴۰۸)، *الوسيله إلى نيل الفضيله*، چاپ اول، قم: انتشارات کتابخانه آیه الله مرعشی نجفی (ره).
- عاملی، شهیدثانی، زین الدین ابن علی (۱۴۱۰)، *الروضه البهیه فی شرح اللمعه الدمشقیه (المحشی - کلانتر)*، جلد ۱۰، چاپ اول، قم: کتابفروشی داوری.
- عاملی، شهیدثانی، زین الدین ابن علی (۱۴۱۳)، *مسالك الأفهام إلى تنقيح شرائع الإسلام*، جلد ۱۵، چاپ اول، قم: مؤسسه المعارف الإسلامیه.
- فیاض کابلی، محمد اسحاق (بی تا)، *منهاج الصالحین*، جلد ۳، بی جا: بی نا.
- قمی، صدوق، محمد بن علی بن بابویه (۱۴۱۳)، *من لایحضره الفقیه*، جلد ۲، چاپ دوم، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- کلینی، ابو جعفر محمد ابن یعقوب (۱۴۰۷)، *الکافی (ط - الإسلامیه)*، جلد ۱۴، چاپ اول، دار الکتب الإسلامیه.
- مدرسی، سید محمد تقی (۱۴۲۷)، *الفقه الاسلامی تعلیقات علی العروة الوثقی و مهذب الأحکام*، جلد ۴، چاپ اول، بیروت: دار القارئ.
- مروارید، علی اصغر (۱۴۱۰)، *ینابیع الفقهیه*، جلد ۲۵، چاپ اول، بیروت: دار التراث/دار الإسلامیه.
- موحی لنکرانی، محمد فاضل (۱۴۲۱)، *تفصیل الشریعہ فی شرح تحریر الوسیلہ - القصاص*، چاپ اول، قم: مرکز فقهی ائمه اطهار علیهم السلام.
- موسوی خمینی، سید روح الله (بی تا)، *تحریر الوسیلہ*، جلد ۲، چاپ اول، مؤسسه مطبوعات دارالعلم.
- موسوی خوئی، سید ابوالقاسم (۱۴۲۲)، *مبانی تکمله المنهاج*، جلد ۴۲ موسوعه، چاپ اول، قم: مؤسسه إحياء آثار الإمام الخوئی (ره).
- نجفی، محمد حسن (۱۴۰۴)، *جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام*، جلد ۴۲ و ۴۳، چاپ هفتم، بیروت: دار إحياء التراث العربی.
- وحید خراسانی، حسین (۱۴۲۸)، *منهاج الصالحین*، جلد ۳، چاپ پنجم، قم: مدرسه امام باقر علیه السلام.

روش استناد به این مقاله:

میرهاشمی، زهراسادات و قاسمی عباپنگلو، فاطمه (۱۴۰۲)، « مبنای حکم ثبوت قصاص در جنایات نسبت به جنین منجر به ایجاد آثار پس از تولد ». پژوهشنامه حقوق کیفری، دوره ۱۴، پیاپی ۲۸، صص. ۱۷۱-۱۸۴. DOI: 10.22124/jol.2024.23268.2343

Copyright:

Copyright for this article is transferred by the author(s) to the journal, with first publication rights granted to *Criminal Law Research*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

